

TOBİN VERGİSİ

Erhan YAŞARAN (*)

I - GİRİŞ

Günümüz dünyasında yabancı sermaye gereksiniminin özellikle az gelişmiş ve/veya gelişmekte olan ülkelerde üstlendiği misyon yaşamsal bir öneme haiz olmakla birlikte bu ülkelerden çıkışıyla birlikte ekonomide yarattığı tahribat da hafife alınmaması gereken bir olgudur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde sermaye birikimi konusunda yaşanan sıkıntılar bu ülkelerin kısa vadeli de olsa yabancı sermayenin ülke içine çekilmek istenmesindeki en büyük gerekçe olarak karşımızda durmaktadır. Hatta ülkeler bu konuda amansız bir rekabet ortamına sürüklenerek özellikle vergisel avantajlar sağlamak suretiyle yabancı sermayeyi ülke içine çekmeye gayret etmektedir.

Ancak ülkeye girdiği anda parasal anlamda rahatlamaya, özellikle ödemeler dengesi açıklarının kapanması konusunda hükümetlere imkan sağlayan söz konusu kısa vadeli sermaye unsuru en küçük siyasal yada ekonomik istikrarsızlık karşısında ülkeden hızla çıkarak ülkede hali hazırda yaşanmakta olan krizin yada istikrarsızlığın boyutlarının yada tahrip gücünün artmasına yol açmaktadır. Çeşitli ülkelerde yaşanan krizlerde payı olduğu inkar edilmemekle birlikte kimi yazarlarca krizin sorumlusu olarak da addedildiği görülmektedir.

Kısa vadeli sermaye hareketleri; çok kısa süreler içinde ülke içine girebilen aynı şekilde kriz yada istikrarsızlık karşısında hızlı bir şekilde ülkeden çıkabilme yeteneğine sahip mobilitesi çok yüksek parasal akım-

lardır. Özellikle iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeye paralel olarak söz konusu akımların hızı ve boyutlarında görünen gelişme, önüne geçilemez bir hal alarak yaşanan krizlerin daha tahripkar hale gelmesine yol açmaktadır.

Ülkelerde yaşanan krizlerin daha tahripkar hale gelmesine yol açan kısa vadeli sermaye hareketlerinin en büyük sakıncalarından bir diğeri ise hükümetlerin ulusal ekonomi üzerindeki etkinlik ve özerkliğinin kaybolmasına yol açmasıdır. Zira ulusal hükümetler, mobilitesi yüksek sermaye akımlarına karşı kayıtsız kalamamakta gerek ülke içine girdiğinde gerekse çıktığında uygun pozisyonu almak zorunda kalmaktadırlar. Özellikle ulusal paranın yabancı paralar karşısında değerinin korunmaya çalışıldığı bir ortamda çoğu zaman ülke döviz rezervlerinin erimesine yada faiz oranlarının istenmeyen seviyelere çıkmasına neden olmaktadır.

Bu durum zamanla kısa vadeli sermayenin ani giriş ve çıkışlarının önüne geçmek için arayışların ortaya çıkmasına neden olmuş, bu konuda birden çok öneri ortaya atılmıştır. Bu önerilerden biriside belki ortaya atıldığı 70'li yıllarda gerekli ilgiyi görmeyen ancak son yıllarda bir çok ülkenin üzerinde durduğu ve tartışılan gelen tobin vergisi olmuştur. Adını ünlü Nobel ödüllü iktisatçı James TOBİN'den alan sözü geçen vergi önerisi esas olarak spekülasyon maliyetlerini yükselterek kısa vadeli veya gecelik spekülasyonlardaki kar elde etme olasılığını azaltmak amacıyla uluslar arası sermaye hareketleri üzerine düşük oranda bir işlem vergisi getirilmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Amaç dövizli işlemler üzerine işlem vergisi getirilerek spekülatif

(*) Vergi Denetmeni

sermaye akımlarının en azından vadesinin uzatılması ve sermaye akımlarının mobilitesinin düşürülmesini sağlamaktır.

Bu yazımızda tobin vergisi etraflıca incelenerek, spekülâtif kısa vadeli sermaye hareketlerini önleyici güce sahip olup olmadığı ayrıca uygulama şansının bulunup bulunmadığı ortaya konulacaktır. Bu bağlamda çalışma dört bölümünden oluşmaktadır. İlk bölümde tobin vergisinin konulmasının gerekçesi olarak kısa vadeli sermaye hareketlerinin özellikleri ve ülkelerde yarattığı olumsuz etkilere yer verilecektir. İkinci bölümde tobin vergisi tanımlanarak uygulama esaslarına değinilecektir. Çalışmanın 3. bölümünde ise tobin vergisinden beklenen yararlar ile karşılaştırılması muhtemel zararlara yer verilerek dördüncü bölümde bu tarz bir verginin ülkemizde uygulanma gerekliliği ve uygulanabilirliğine değinilecektir.

1-Dünyada ve Türkiye’de Yaşanan Finansal Krizler ve Kısa vadeli Sermaye hareketleri:

Geçekte ülkenin reel ekonomisine herhangi bir fayda sağlamayan, giriş ve çıkışında ani dalgalanmalara yol açan kısa vadeli sermaye hareketleri son yıllarda önüne geçilemez boyutlara ulaşmıştır. Bilindiği üzere finansal piyasalarda işlemler, döviz ticareti ve çeşitli menkul kıymetlerin alım satımı şeklinde gerçekleşmekte olup piyasalarda en büyük işlem payını ise döviz ticareti oluşturmaktadır (Akdiş,2004). 1980’li yıllarla birlikte iletişim teknolojilerindeki gelişme ve finansal serbestleşme çabalarının bir ürünü olarak sermaye hareketlerinde hızlı bir artış –günümüzde bu hacim 1,5 trilyon dolara ulaşmıştır.- meydana gelmiştir(Arıkboğa,2001). Tobin vergisinin ortaya atıldığı 70’li yıllarda bu tutar yalnızca 18 milyar dolar civarında seyretmekte iken –tobin vergisi önerisinin beklide ilgi görmemesinin en önemli nedenlerinden birisidir- 37 yılda yaklaşık 83 katlık artış meydana gelmiştir. Bu miktara swap, forward, forex swaps, currency swaps, options ve dövizle bağlı menkul kıymet değişimleri de dahil edildiğinde mali piyasalardaki işlem hacminin ulaştığı devasa büyüklük ortaya çıkacaktır. (Akdiş,2004). Aşırı finansal hareketliliğin yaşandığı, mal dolaşımı ve emek gücünün mobilitesinin aynı hızda olmadığı bir ortamda önüne geçilemeyen kısa vadeli sermaye hareketlerinin yol açtığı krizlerin süreklilik arz etmesi günümüzde tobin vergisi önerisinin etraflıca irdelemesine üzerinde durulmasına yol açmıştır.

Ulusal ekonomilerin maruz kaldıkları finansal darboğazlar ve krizlerde, kısa vadeli sermaye akımları ve spekülâtif saldırıların payı yadsınamaz bir gerçek olarak ortada durmaktadır. Bilindiği üzere ülkemizde ve dünyada bir çok finansal kriz yaşanmış ve yaşanmaya da devam etmektedir. Örneğin Aralık-1973 İngiltere bankacılık krizi, Haziran-1974 Herstatt krizi, Ağustos-1982 uluslar arası borç kriz, Aralık-1986 bono krizi, Ekim 1987 borsa krizi, 1980’lerde ABD’de yaşanan tasarruf ve borç krizi dünyadaki finansal krizlere örnek olarak verilebilir. Öte yandan Türkiye’de 1978, 1994 ve 2001 yıllarında yaşanan krizlerde de kısa vadeli sermaye hareketlerinin olumsuz etkilerinin olduğu savunulmaktadır(Akdiş,2004).

Kısa vadeli sermaye hareketlerinin ve spekülâtif saldırıların neden olduğu yıkıcı gücün etki ve sonuçlarını anlamak için yaşanan ve küresel etkileri hissedilen belli başlı krizlerin ayrıntılı olarak incelenmesi gerekmektedir.

Yaşanan krizlerin ortak yanı ise; şu şekilde kısaca ifade edilebilir. Her şey küçükte olsa siyasal yada ekonomik istikrarsızlığın baş göstermesi ile ortaya çıkmaktadır. Yaşanan istikrarsızlık kısa vadeli sermayenin hareketlenmesine ve ülke dışına çıkış hazırlıkları içine girmesine sebep olmakta dövizle karşı yaşanan saldırı ise döviz kurları üzerinde baskı oluşturmakta bu durum ulusal merkez bankasının müdahalesi neticesinde faiz oranlarının yükselmesine ve ardından yüksek dereceli devalüasyonun yaşanmasına yol açmaktadır. Bu ise ülke ekonomisinin de kalıcı yaralar açmakta reel ekonominin olumsuz yönde etkilenmesine sebep olmaktadır. Başta ödemeler dengesi açığının kapanmasını sağlayan kısa vadeli sermaye hareketleri çıkışıyla birlikte hem dengeyi alt üst etmekte hem de ülke döviz rezervlerinin erimesine yol açmaktadır. Bununla beraber ülke ekonomisi üzerindeki bu etkiler küreselleşmenin de etkisiyle diğer bölge ülkelere de sıçrayarak dünya ölçeğinde krizlerin yaşanmasına sebep olmaktadır.

Ülkemizde ise finansal liberalleşme ile birlikte 1994, 2001 yıllarında yaşanan krizlerin ortaya çıkışında yapısal faktörler başrolde olmakla birlikte kısa vadeli sermaye hareketlerinin de bu oluşum sürecinde etkisinin bulunduğu en azından yaşanan krizin derinleşmesinde payının bulunduğu bir çok yazar tarafından savunulmaktadır. Zira yaşanan krizlerin gelişim aşamaları incelendiğinde, özellikle kriz patlak verdiğinde ülkeden yoğun bir kısa vadeli sermaye çıkışının

meydana geldiği bu durumun ise krizin ülkede daha tahripkar bir hal almasına yol açtığı açıkça görülmektedir.

Bu konuda ilk örnek olarak ülkemizde 1994 yılında baş gösteren finansal kriz örnek olarak gösterilebilir. Gerçi 1994 yılında yaşanan krizin oluşumunda yapısal problemler diğer bir ifade ile reel sektördeki aksaklıklar ana etken olmakla birlikte krizin patlak vermesi ile birlikte ülkeden yoğun kısa vadeli sermaye çıkışları yaşanmıştır. Yapısal problemlerin yol açtığı baskı altında döviz kurları yoğun bir yükseliş trendine girmiş serbest piyasada dolar 15.000.-TL'den 22.000.-TL'ye yükselmiştir. Alınması gereken tedbirlerde meydana gelen gecikme ve ardından açıklanan 5 Nisan kararları ile birlikte dolar kuru 42.000.-TL seviyelerini görerek 32-34 bin seviyelerinde sabitlenmiştir(Akdiş;2004). Krizin yaşandığı günlerde dolar kurunda yaşanan yüksek seviyedeki devalüasyonun en önemli nedeni olarak yoğun spekülasyon fon çıkışları gösterilmiştir.

22 Kasım 2000 ve 21 Şubat 2001 tarihlerinde patlak veren krizlerde finansal karakter taşımakla birlikte özellikle kriz sonrasında yaşanan sıcak para hareketleri de dikkat çekici özellikler göstermiştir. 22 Kasım krizinde yaklaşık 1,5 milyar dolarlık sıcak para hemen yurtdışına çıkmış, krizi takip eden günlerde de bu çıkış devam etmiştir. 6 Aralık tarihi itibarıyla yurtdışına çıkan yabancı sermaye miktarı 7 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Sıcak paranın yurtdışına çıkışı isteği ise hem döviz talebi ve döviz fiyatları üzerinde baskı oluşturmuş hem de likidite talebini üst seviyelere çıkararak faiz oranlarının olağanüstü yükselmesine sebep olmuştur. Sıcak paradaki bu çıkışın 22 Kasım tarihinden önceki aylarda başladığı ve bu tür hareketlenmenin krizi oluşturan süreci hazırladığı da ayrıca tartışılmaktadır. 21 Şubat krizinde ise ilk günlerde 4.9 milyar dolarlık kısa süreli sermaye yurtdışına çıkmıştır. Bu süreçte ülkeden çıkan toplam yabancı sermayenin ise yaklaşık 7,5 milyar dolarlık bir hacme ulaştığı tahmin edilmektedir. Döviz talebi ve döviz fiyatları üzerinde baskı oluşturmuş hem de likidite talebini üst seviyelere çıkararak faiz oranlarının olağanüstü yükselmesine sebep olmuştur(Akdiş;2004).

2001 Türkiye ekonomik krizi konusunda çok farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bazı ekonomistler 2001 krizini Türkiye'de yerleşiklerin "portföy değişimi" ile açıklamakta ve bunun bir "para ikamesi" olayı olduğunu vurgulamaktadırlar. Örneğin Ercan Kumcu, sıcak paradaki asıl oynaklığın sıcak paranın yurt içine girip

çıkmasından öte yerleşiklerin TL'den dolara yada dolardan TL'ye geçmesinden kaynaklandığı dolayısıyla krizin derinleşmesinde en büyük payın yerleşiklerin para ikamesinden kaynaklandığını ileri sürmektedir(Alantar,2007).

Ancak bu fikre katılmayarak esas olgunun yabancı menşeli sıcak para giriş çıkışına dikkat çeken yazarlarda bulunmaktadır. Öyleki Prof. Korkut Boratav'ın kriz öncesi dönemle kriz dönemini karşılaştıran ampirik çalışması farklı şeyler söylemektedir. Söz konusu çalışmada sıcak para hareketleri bakımından kriz öncesi dönem (Ocak 2000- Ekim 2000) kriz dönemi (Kasım 2000- Haziran 2001) ile kıyaslanmış ve ilginç bulgular elde edilmiştir(Alantar,2007).

Tablo-1:2000/2001 Krizi Öncesinde ve Kriz İçinde Sıcak Para Hareketleri(Milyon \$)

	Kriz Öncesi: Ocak 2000- Ekim 2000	Kriz Dönemi: Kasım 2000- Haziran 2001
Yabancı Kökenli Sıcak Para	4204	-10984
*Portföy, menkul değer	835	-8586
*Yerli bankalara kısa vadeli kredi	3639	-1688
*Diğer kısa vadeli krediler(a)	84	224
*Mevduat ve diğer yükümlülükler	-354	-934
Yerli Kökenli Sıcak Para	-3498	-1012
*Portföy, menkul değer	-730	949
*Yerli bankalardan kısa vadeli kredi	59	-44
*Diğer kısa vadeli varlıklar(b)	-277	-234
*Kayıt-dışı (NHN)	-2550	-1683

Kaynak: Alantar; 2007

Notlar: (a) Yabancılarca açılan ticari krediler ve kısa vadeli resmi borçlanmalar içerilmemiştir.

(b) Yerli aktörlerce açılan ticari krediler içerildiği için "sıcak olmayan" öğeler içermektedir.

Prof Dr. Korkut BORATAV'ın yaptığı tespitlerde kriz döneminde özellikle yabancı kökenli portföy yatırımlarında ciddi bir çözülme gerçekleştiği, uzun vadeli portföy yatırımı olarak yurda giren sermayenin de kriz dönemlerinde sıcak paraya dönüşüp yurdu terk edebildiği, yinede uzun vadeli portföy yatırımlarında büyük hacimli satışların portföyün değerini düşürerek yeni satış özentsini azaltacağı, kısa vadeli sermaye hareketlerinde ise sermaye akışkanlığı kabiliyetinin daha yüksek olduğu ortaya çıkarılmıştır(Alantar;2007).

Elbette her iki krizin oluşum ve gelişim sürecinde iktisat politikası ve uygulamalarındaki hataların, yerinde ve zamanında müdahalede bulunulmamış olmasının payı büyük olmakla birlikte gerek 22 Kasım 2000 ve gerekse 21 Şubat 2001 krizlerinde uluslararası kısa süreli sermayenin ani çıkışlar gerçekleştirerek borsada, faizde ve döviz fiyatlarında oluşan panik havasını yaygınlaştırdığı ve piyasa şoklarının büyümesine katkıda bulunduğu da yadsınamayacak bir gerçektir(Akdiş, 2004).

2- Tobin Vergisi Önerisi ve Uygulama Esasları

Spekülatif amaçlı sermaye hareketlerinin iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişme ile birlikte artan mobilitesi ve bu sıcak para akımının ekonomiler üzerinde yarattığı dalgalanmalar bu sıcak para hareketlerinin önünün kesilmesini sağlayacak enstürüman arayışlarını ortaya çıkarmıştır. Her ne kadar ileri sürüldüğü dönemde gerekli ilgiyi görmeyen ancak bugün spekülatif saldırılara karşı çözüm önerisi olarak sıklıkla telaffuz edilir hale gelen Tobin vergisi, nobel ekonomi ödülü sahibi iktisatçı James Tobin tarafından 1972 yılında kısa dönemli döviz işlemlerinin vergilendirilmesi şeklinde önerilmiş ve Keynes'in "işlem vergileri uzun dönem esasını güçlendirir" anlayışının bir uzantısı olarak değerlendirilmiştir. (Alantar,2007).

Öyleki Keynes risk ve ilave maliyetlerin uzun dönemli yatırımlara zarar vermeden kısa dönemli parasal akımları azaltabileceğini, hatta az miktardaki bir transfer vergisinin teşebbüsler üzerindeki spekülasyon etkisini hafifleteceğinden bahsetmiştir. Keynes, menkul kıymetler piyasasındaki fiyatlamalarda böyle bir vergilemenin sadece dönüşümden kar elde etmek isteyenleri caydırdığını, ancak uzun vadeli yatırım ile ilgilenenleri ise etkilemediğini gözlemlemiştir(Akdiş;2004).

Bu çerçevede tobin vergisinin döviz değişim işlemleri üzerinden, tek bir oranda, çok düşük ve ad volem esasa göre alınması düşünülmektedir. James Tobin bu oranların %0.2, %0.5 ve %1 gibi oranlarda olabileceğini belirtmiştir. Günlük 1.3 trilyon dolar civarında olan döviz değişimlerinin %0,1 gibi çok düşük oranda vergilendirilmesi halinde her değişimde bu vergi alınacağı için insanların sık değişim yapmaktan kaçınacakları öngörülmüştür(Akdiş; 2004). Bu vergi önerisi ile ülkelerin vergilemede döviz kurlarındaki akışkanlığın azaltılması, uluslararası alanda kullanılacak gelir sağlanması ve ülkelerin elde etmiş oldukları kaynaklar ile daha fazla otonomiye sahip olmalarını amaçlanmaktadır(Alantar;2007), döviz değişimleri üzerinden alınabilecek bir global verginin aşırı volatilité probleminin çözüm ihtimallerinden birisi olduğu ifade edilmektedir.(Akdiş, 2004).

Tobin Vergisi' nin uygulanması oldukça basit bir mantığa dayanmaktadır. Herhangi bir paranın başka bir para birimine dönüştürülmesi işlemleri üzerine düşük oranda bir vergi uygulanacaktır. Tobin, ilk

çalışmalarında vergi oranının %0,1 ile %0,5 arasında olmasını önermiş, daha sonra vergi oranının %1' e kadar çıkabileceğini belirtmiştir(Akdiş,2004). Ancak, Tobin' in son önerdiği oran %0,2'dir. Verginin uzun vadeli sermaye yatırımları üzerindeki etkisi ihmal edilebilir düzeyde olmakla birlikte – örneğin % 0,5 lik bir vergi oranı 20 yıllık bir yatırım projesine % 0,05'lik bir yıllık maliyet ilavesi yapacaktır- kısa vadeli sermaye hareketleri için önemli bir maliyet unsuru oluşturacak bu sayede kısa vadeli sermaye hareketlerine belirli bir engel getirilmiş olacaktır(Yılmaz,2002).

USD'ın Euro'ya karşı değer kazanacağını düşünen bir spekülátör örneğın bir haftalığına 1 milyon Euro satarak 1,1 milyon USD satın alacaktır (Parite 1,1 USD=1 Euro). Eğer öngörülen vadede USD paritesi yükselirse, yani USD, Euro karşısında değer kazanırsa (Parite 1 USD=1 Euro olursa) 1,1 milyon USD'nı 1,1 milyon Euro' ya satarak net 100 bin Euro (%10) kazanç sağlayacaktır. Şüphesiz bu oranda bir spekülatif kazanç normal vergiler ile engellenemez. Ancak, Tobin Vergisi kazanç tutarı üzerinden değil, toplam işlem hacmi üzerinden alınmakta ve spekülatif kazançlar üzerinde ağır yükler oluşturabilmektedir. Yukarıdaki örnekte, %0,5 oranında bir değişim vergisi uygulandığını varsayalım. Bu durumda, alış işlemi yapılırken %0,5 vergi oranı ile 5.000 Euro, satış sırasında da 5.500 USD (5.500 Euro'ya eşit) vergi ödenir. Toplam 10.500 Euro vergi, gerçekleşen kazancın %10,5'ine tekabül eder. Böyle bir spekülatif kazanç üzerinden ödenecek diğer normal vergiler (Kurumlar Vergisi, Gelir Vergisi vs.) eklense bile bu verginin engelleyici olması zordur. Ancak, bu oranda bir parite değişikliğinin gerçekleşmediği zamanlarda da, döviz alım-satımı yapılması halinde Tobin Vergisi uygulanacaktır. Bu durumda, spekülátör USD satın aldığıında 5000 Euro ve birkaç gün sonra sattığında da 5.500 USD, diğer bir ifadeyle sermayesinin %1'i kadar bir vergiyi, herhangi bir kazanç elde edemese de ödeyecektir. Eğer beklentinin aksine USD karşısında Euro değer kazanırsa, bir taraftan spekülasyondan zarar edilirken bir de Tobin Vergisi ödenmiş olacaktır(Yılmaz,2002).

Aşağıdaki tablodan açıkça görüleceği üzere işlem sıklığı arttıkça Tobin Vergisi'nin kümülatif maliyeti (efektif vergi oranı) yükselmektedir. Yılda sadece bir kez yapılan bir döviz alım-satımı üzerinde bu verginin maliyeti %1 (2 x %0,5)'dir. Her ay işlem yapıldığında

bu maliyet %12, her hafta yapıldığında %52, her gün yapıldığında ise %240 olmaktadır. Vergi spekülative işlemleri karsız hale getirmemekle birlikte spekülative alacağı riski yükselterek yanlış alınacak yatırım kararının maliyetini yükseltecektir(Yılmaz;2002).

Tablo 2: Tobin Vergisi'nin Yıllık Efektif Oranı (Döviz Kurlarının Sabit Olduğu Varsayımıyla)

Nominal Vergi Oranı (%)	Efektif Vergi Oranı (Yıllık %)					
	1 Gün/İşlem Günü	1 Hafta	1 Ay	3 Ay	1 Yıl	10 Yıl
0,01	7,3/4,8	1,04	0,24	0,08	0,02	0,002
0,05	36,5/24,0	5,2	1,2	0,4	0,1	0,01
0,1	73/48,0	10,4	2,4	0,8	0,2	0,02
0,15	109,5/72,0	15,6	3,6	1,2	0,3	0,03
0,2	148/96,0	20,8	4,8	1,6	0,4	0,04
0,25	182,5/120,0	26,0	6,0	2,0	0,5	0,05
0,5	365/240	52,0	12,0	4,0	1,0	1,0
1,0	730/480	104,0	24,0	8,0	2,0	2,0

Kaynak: Yılmaz; 2002

Tobin vergisi kısa dönemli örneğin haftalık işlemleri caydırıcı etki yaparak bu tip spekülative işlemleri karlı olmaktan çıkarmakla birlikte sermayenin belli bir ölçek büyüklüğü üzerinde kalan yatırımlarda kullanılması halinde uygulanacak vergi, toplam karın düşük bir oranı olarak kalacağından verimli yatırımları engelleyici bir yönü olmayacaktır(Kapusuzoğlu; 2002).

İlk önerildiği haliyle tobin vergisinin sadece spot döviz işlemleri üzerine koyulması esas alınmıştır. Ancak finansal piyasalarda türev araçların uygulamaya girmesi ile birlikte verginin sadece spot döviz işlemleri üzerine koyulması önerisi spekülativeörlerin türev araçlara ve piyasalara yönelmesini dolayısıyla vergiden kaçınma olgusunu gündeme taşımıştır. Öyleki spekülativeörlerin döviz alım satımı anlamına gelen başka türlü araçlar ve işlemler kullanarak aynı amaca ulaşabilmesi vergiden beklenen etkinin anlamsız kalmasına yol açacaktır. Bu sebeple verginin konusu diğer türev araç ve işlemleri de içerecek genişlikte olmalı hatta bu kapsama ileride ortaya çıkabilecek menkul kıymet veya türev piyasa araçlarda dahil edilebilmesi gerekmektedir(Yılmaz;2002).

Ancak verginin konusu belirlenirken hükümetler, merkez bankaları yada IMF gibi uluslar arası resmi kuruluşlar tarafından yapılan döviz işlemlerinin vergi dışında bırakılması yerinde bir davranış olacaktır. Her ne kadar merkez bankaları tarafından yapılan bir kısım işlemler spekülative niteliğe haiz olmakla birlikte bu tarz işlemlerin verginin kapsamına alınması anlamlı olmayacaktır. Çünkü bu tür döviz işlemlerinin spekülative sı-

cak para akımı olarak değerlendirilmesi mümkün değildir(Akdiş;2004). Diğer yandan ticari işlemlerinde vergi kapsamına alınması bu işlemlerin maliyetlerinin artmasına yol açacağından bahisle (Saraçoğlu,2004) bir kısım yazar turistler ile reel sektör tarafından döviz üzerinden yapılacak küçük tutarlı işlemlerinde verginin dışında bırakılmasının gerektiğini savunmaktadır(Goodhart;1996). Ancak aynı yazarlar bankalar arasındaki döviz işlemlerinin, bazı bankaların bizatihi spekülativeör olabilmesi ve bankaların yaptığı bir kısım işlemlerin başkaları adına yapılabileceğinden bahisle tobin vergisine tabi tutulması gerektiğini savunmaktadır(Yılmaz;2002).

Ayrıca verginin sadece belli finans piyasalarında uygulanması, kısa vadeli sermaye akımlarının verginin olmadığı piyasalara kaymasına yol açacaktır(Arıkboğa;2001). Bu sebeple en azından belli başlı ülke para birimlerinin ait olduğu ülkelerde vergi uygulanmalı ayrıca uygulanacak verginin oranı konusunda ülkeler arasında yeknesaklığında sağlanması gerekmektedir(Yılmaz;2002). Zira verginin uygulanma şekli konusunda küresel bir uyumun sağlanamaması halinde verginin etkinliği ortadan kalkacak varılmak istenen hedeflerden uzaklaşılacaktır.

Diğer yandan aksi yönde görüşlerde mevcut olmakla birlikte(Spahn) bir kısım finansal piyasalar arasında yaşanacak vergi rekabeti yoluyla vergi kaçırılmasının önlenmesi bakımından verginin planlanmasının ve uygulanmasının IMF yada BIS gibi uluslar arası kuruluşların sorumluluğu ve gözetimi altında yürütülmesi uygun olacaktır. Öyleki ancak bu sayede vergiyi uygulayan ülkelerin, kendi ülkelerinden vergi uygulanmayan ülkelere yapılacak fon transferlerini vergilendirmelerine imkan sağlanacaktır(Yılmaz;2002).

Görüldüğü üzere tobin vergisinin uygulanması konusunda aşılması gereken -verginin konusu, kapsamı, genişliği- bir takım engeller mevcuttur. Ancak bu konuda aşılması gereken en önemli engel finansal piyasaların vergilendirmeye karşı gösterdikleri direncin kırılmasıdır. Zira verginin uygulanması konusunda ileri sürülen olumsuz görüşlerin kaynağı aslında teknik nedenlerden öte politik nedenlerden kaynaklanmaktadır. Amerika Birleşik Devletlerinde bir dönem tobin tarzı bir verginin yada herhangi bir uluslar arası verginin konulmasının yasaklanması konusunda yasa önerisi bile söz konusu olmuştur(Gökbel;2002). Ancak sermaye

işlemleri için paraların tam konvertibl yapılmasını, sermayenin önündeki tüm engellerin yıkılmasını öneren bir yaklaşım ile sermaye hareketleri üzerine vergi konulmasını isteyen yaklaşımın birbiriyle çatışması doğal karşılanmalıdır(Arıkboğa;2001). Özellikle gelişim içerisinde bulunan, kalkınmanın temelini yabancı menşeli kaynaklara bağlayan ülkelerde bu direncin kırılması zaman alacağına benzemektedir.

Ancak finansal serbestleşme ile birlikte ticaret hacminde ve üretimde yavaşlama, işsizlik oranında artış ve finansal krizlerin sıklığında bir artış yaşanması konunun daha enine boyuna değerlendirilmesini gerektirmektedir. Öyleki politik ve teknik konularda gösterilen dirence rağmen durumun vahameti verginin uygulanmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

3-Tobin Vergisinden Beklenen Yararlar ve Karşılaşılması Muhtemel Zararlar

Tobin vergisi sayesinde kısa süre içinde spekülative döviz hareketlerinin döviz piyasaları üzerindeki istikrar bozucu etkisi önlenerek döviz volatilesi düşecek bu durumun sağladığı istikrar ortamında reel mal ve hizmet ticareti hareketlenecektir(Akdiş; 2004). Öyleki tobin vergisi uygulandığında kısa vadeli işlemlerin maliyetlerinin artmasıyla birlikte risklerinde artıyor olması, bu tarz fonların daha uzun vadeli yatırımlara yönelerek reel sektöre olan katkılarının artmasını sağlayacaktır(Saraçoğlu;2004). Yıllık *efektif* oranlara dönüştürüldüğünde, kısa vadeli döviz alım satımları üzerine konulacak düşük oranlı bir verginin spekülasyonu caydırma etkisinin çok büyük olabileceği açıktır. Haftalık vadeyle yapılan bir alım satımda her işlem üzerine konulacak %1 oranında bir verginin yıllık efektif maliyetinin %100'ün üzerinde olacağı Tablo 2'den görülmektedir. Ancak Tobin vergisi, sadece küçük parite değişiklikleri üzerine yapılacak spekülasyonları engelleyebilecektir. Bankalar arası piyasadaki mevcut işlemlerin çok büyük kısmı, "binde", "onbinde" hatta "yüzbinde" gibi oranlarla ifade edilebilecek marjinal fiyat farklarından kazanç elde etmeye yöneliktir. Ancak Tobin vergisinin, 1992 ERM, 1997'da Güneydoğu Asya, 1999 Brezilya ve nihayet 2001 Türkiye krizlerinde yaşanan yoğun döviz kuru dalgalanmaları karşısında tek başına önemli bir etkisinin bulunması mümkün değildir. Bu gibi durumlarda %0.1 yerine %1 oranında vergi konulması bile, beklenen kur değişimlerinin büyük-

lüğü karşısında etkisiz kalacaktır(Yılmaz;2002). Ancak tobin vergisini destekleyen spahn açılımı olarak adlandırılan bir görüşte; verginin iki aşamalı olarak uygulanmasını, istikrarın olduğu dönem ile dalgalanmaların arttığı dönemlerde uygulanan vergi oranlarının farklı olmasını veya spekülative giriş ve çıkışların arttığı dönemlerde ek bir vergi alınması önerilmektedir. Bu sayede verginin etkinliğinin artacağı, sermaye çıkışlarının yaratacağı olumsuz etkinin en aza ineceği ileri sürülmektedir(Saraçoğlu;2004).

Döviz kurları üstündeki tehdidin ortadan kalkması, ülkelerin döviz kurlarını korumak amaçlı olarak yüksek tuttıkları kısa vadeli faiz oranlarının düşüş eğilimi içine girmesine yol açacak bu durum ise ekonomi üzerinde olumlu bir havanın oluşmasını sağlayacaktır. (Akdiş;2004). Aksi yönde görüşlerde (Goodhart) bulunmakla birlikte tobin vergisinin uygulanması, ulusal hükümetlerin para politikalarını uygularken döviz kuru değişimlerine olan bağımlılıkları önemli ölçüde azalacak, bu durum ise ulusal hükümetlere hareket serbestisi sağlayacaktır(Yılmaz;2002). Çünkü ulusal hükümetler yoğun spekülative hareketlenme karşısında döviz kurunu korumak pahasına ya döviz rezervlerinin erimesine göz yumacak yada faiz oranlarının gereksiz yere yüksek seviyelerde seyretmesine seyirci kalacaktır. Ancak kısa dönemde uygulansa dahi yüksek faiz oranları ülke ekonomisinin büyümesi ve istihdam üzerinde kalıcı ve uzun vadeli hasarların oluşmasına yol açacaktır. Döviz rezervlerinin sınırlı kapasitesi ise döviz kurunu koruma politikasına yeterince hizmet edemeyecektir.

Diğer yandan tam olarak belirlemek mümkün olmamakla birlikte düşük oranlarda uygulansa, işlem hacminde önemli ölçüde düşüşe neden olsa bile verginin uygulanması halinde önemli ölçüde vergi gelirininde elde edileceği tahmin edilmektedir. Söz geçiren vergisinin uygulanması halinde elde edilebilecek gelir miktarının büyüklüğü, verginin oranı, kısa vadeli spekülative işlemleri ne miktarda azaltmasının hedeflendiği, hangi tür (ne büyüklükte) işlemlerin vergiden müstesna tutulacağı, ne kadar vergi kaçığının ortaya çıkabileceği, gibi, birkaç değişkene bağlı bulunmaktadır. Tobin vergisinden elde edilebilecek potansiyel hasılatın büyüklüğüne ilişkin bazı kaba varsayımlar altında hesaplamalar yapmıştır. Günlük döviz ticaret hacminin 1 trilyon dolar olduğu, işlemlerin %20'sinin vergiden

müstesna olduğu, ilave bir %20 oranında vergi kaçacağı nedeniyle matraha girmeyeceği ve işlem hacminin vergi sonrasında %50 oranında düşeceği varsayımıyla, vergi oranın %0.5 ve %1 olduğu durumlara ilişkin potansiyel vergi hasılatı rakamlarını sırasıyla 360 ve 720 milyar USD olarak hesaplamıştır(Yılmaz; 2002).

Zira son zamanlarda tobin vergisine olan ilginin artmasında verginin iktisadi etkilerinden çok vergiden sağlanacak hasılatın büyüklüğü önem arz etmektedir. Sözü geçen vergiden elde edilecek vergi hasılatının ulusal hükümetlere bırakılması halinde, ülke hazinesine kullanılacak bir gelir kaynağı sağlayarak ülkelerin daha fazla otonomiye sahip olmalarını sağlayacaktır(Alantar;2007). Özellikle elde edilecek vergi gelirleri ulusal vergi sistemlerinin geliştirilmesi amacıyla kullanılabilmesi gibi emek ve sermaye üzerindeki efektif vergi yükünün hafifletilmesinde kullanılmak suretiyle sosyal faydada yaratılabilecektir (Yılmaz;2002). Bu sayede hükümetler istihdam ve sosyal adalet programlarını uygulamada daha geniş bir alana sahip olacaklardır(Sarıçiçek;). Diğer yandan verginin büyük bir bölümünün yüksek gelirli kimselerden alınması ayrıca spahn açılımı önerisinde olduğu gibi artan oranlı uygulanma vergide adalet ve eşitliğin sağlanması konusunda önemli bir fonksiyon ifa etmektedir(Saraçoğlu;2004).

Ancak verginin uygulanmasından elde edilecek vergi gelirlerinin vergiyi tahsil eden ulusal hükümetlere bırakılması oldukça yüksek tutarda kaynağın belli başlı finansal merkezlere –çoğu zengin olan ülkelere aktarılmasına dolayısıyla az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere doğru bir kaynak transferinin ortaya çıkmasına yol açacaktır. Bu durum global gelir dağılımı üzerinde yaratacağı olumsuz etkiler nedeniyle vergiden elde edilecek hasılatın tahsisi konusunda iki ayrı öneri ileri sürülmektedir. İlk öneri, elde edilecek gelirin James Tobin'in önerdiği şekilde IMF veya Dünya Bankasına bırakılması bu sayede uluslar arası finans ve ticaret sistemlerinin düzene sokulmasında kullanılması, bir diğer öneri ise vergiden sağlanacak hasılatın Birleşmiş Milletler ve yan kuruluşları aracılığıyla temel insanî yardımlar ve barışı koruma çabalarında kullanılmasıdır(Yılmaz; 2002). Ancak bu önerinin hayata geçmesi ulusal hükümetlerin vergilendirme yetkilerinden vazgeçmesi en azından vergilendirme konusunda yetki paylaşımını kabullenmelerine

bağlıdır. Her ne kadar politik anlamda zor görünmekle birlikte günümüzde Avrupa Birliği örneğinde olduğu gibi ulusal hükümetlerin vergilendirme yetkilerini uluslar üstü bir kuruma devri yolunda örnekler de mevcuttur.

Tüm bunlara rağmen tobin vergisine yönelik eleştirel görüşlerde ileri sürülmektedir. Özellikle kimi yazarlarca (Paul Davidson, Spahn;1996) tobin vergisi konulmasının piyasada zayıf bir paranın mevcudiyeti halinde kendi başına kısa vadeli spekülasyonu bastırmaya çağrı ileri sürülmektedir(Arıkboğa,2001) Özellikle yapısal sorunlardan kaynaklanan istikrarsızlıkların kaldırılmasında tobin vergisi etkisiz kalacaktır. Hatta böyle bir verginin uygulanmasının döviz volatitesini düşürmekten öte artmasına da yol açabileceği yönünde görüşlerde ileri sürülmektedir. (Patterson, Galliano)(Akdiş;2004)

Diğer yandan verginin tüm finansal merkezlerde eşgüdüm halinde uygulanmaması halinde döviz piyasaları vergisiz işlemlere ve vergi cenneti ülkelere yöneleceği, diğer yandan vergi konusunun dar tutulmasının işlemlerin alternatif portföy yatırımlarına ve türev piyasalara kaymasına dolayısıyla vergiden beklenen etkinin azalmasına yol açacağı, ayrıca 1,5 trilyon doların döndüğü bir piyasada uygulanacak işlem vergisinin neden olacağı bürokrasinin de, verginin getirisinden öte büyük bir yük getirecek olması ileri sürülen diğer olumsuz görüşler arasında yer almaktadır(Akdiş;2004).

Ancak bu tür döviz işlemleriyle uğraşanların az sayıda ve dünya genelinde örgütlenmiş büyük bankalar olması ayrıca bu bankaların tüm işlemlerini vergisel yükümlülükler ve düzenleyici otoritelerin talepleri doğrultusunda ayrıntılı olarak kaydetmek zorunda bulunmaları nedeniyle, en azından başlangıçta Tobin Vergisi'nin toplanmasının kolaylıkla mümkün olabileceği düşünülmektedir. Öyleki günümüzde tüm döviz işlemlerinin % 86'sının 9 ülkede (İngiltere, ABD, Japonya, Singapur, İsviçre, Honk Kong, Almanya, Fransa, Avusturalya) gerçekleşiyor olması verginin teknik açıdan uygulanmasını kolaylaştırmaktadır(Kaplan). Öte yandan çokuluslu şirketlerin firma içi muhasebe yöntemleri bularak, grup şirketleri arasında para transferleri sırasında bu vergiyi kaçırabilecekleri ve döviz işlemlerinin off-shore merkezlere kaydırılacağı da iddia etmektedir. Bu nedenle Tobin Vergisi'nin tahsil mekanizmasında SWIFT veya VISA gibi uluslar arası

ağların kullanılması yada IFEMA gibi standart sözleşmelere verginin ödemesine ilişkin şartların konulması çözüm önerisi olarak ileri sürülmektedir. Ancak her şeye rağmen uluslar arası bir otoritenin bulunmaması durumunda, bireysel işlemlerde verginin tespiti ve tahsilinin zorluklar taşıyacağı da ayrı bir gerçektir (Yılmaz, 2002).

4-Tobin Vergisinin Türkiye’de Uygulanabilirliği

Türkiye’de finansal piyasalar 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte liberalleşmeye başlamıştır. Özellikle 1989 yılından sermaye hareketlerinin serbest bırakılması ile birlikte ülke ekonomisinin sıcak para kırılganlığı artmıştır. Özellikle sıcak parayı çekmek maksatlı olarak yüksek faiz-düşük kur politikaları uygulanarak kur-faiz arbitrajı yaratılmış bu durum ise yüksek tutarlı sıcak para akımlarının ülke içine girmesine yol açmıştır. Ancak düşük kur politikasının uygulanması, cari açığın artmasına dolayısıyla ödemeler dengesinin bozulmasına neden olmuştur. Süreklilik arz eden cari açık ve ödemeler dengesinin bozulması ve beraberinde dış borç stoğunun artması ise zamanla ekonomide tıkanmalara, sermayenin kaçmasına ve ülkede yüksek devalüasyonların yaşanmasına yol açmıştır (Saraçoğlu;2004).

Öyleki Türkiye ekonomisinin yüksek borçlanma ihtiyacı reel faizlerin yükselmesine zemin hazırlamakta diğer yandan döviz kurlarındaki düşüklüğün süregeldiği durumlarda, ise yüksek reel faizler –kur faiz arbitrajı- uluslar arası sıcak para açısından cazip imkanlar sunmaktadır (Akdiş;2004).

Tablo:3 Türkiye’de Hazine Bonolarının Karlılığı

Yıllar	A-Büyüme Oranı (%)	B-TEFE (%)	C-Toplam (A+B)	D-Hazine Bonosu Faiz Oranı (%)	E-Fark (%) (C-D)
1990	9,4	60,2	69,6	54	15,6
1991	0,3	66	66,3	81,4	-15,1
1992	6,4	70,1	76,5	88,2	-11,7
1993	8,1	66,4	74,5	87,5	-13
1994	-6,1	106,2	100,1	152,4	-52,3
1995	8	93,2	101,2	122,8	-21,6
1996	7,7	79,4	87,1	135,2	-48,1
1997	8,3	85,3	93,6	109,7	-16,1
1998	3,9	83,6	87,5	118,1	-30,6
1999	-6,1	63,6	57,5	109,5	-52
2000	6,3	53,9	60,2	38,5	21,7
2001	-9,4	53,9	44,5	83,6	-39,1
2002	7,8	44,8	52,6	75,2	-22,6

Kaynak: Akdiş; 2004

Ticari ölçütlere göre borçlanma faizlerinin enflasyon artı büyüme üzerine konulacak 3-5 puanlık bir risk priminden oluşması gerekmektedir birlikte Türkiye’de hazine bonolarının faiz getirileri üzerinde yapılacak bir gözlem (tablo:3), Türkiye hazinesinin ne denli yüksek bir maliyetle borçlandığını ortaya koymaktadır. Türkiye’deki hazine bonusu faizleri enflasyon artı büyüme oranlarının %13 ile %52 oranında bir fazlalığı kapsamaktadır. Tabii ki böyle bir durum yabancı finans yatırımcıları açısından da cazip imkanlar sunmaktadır. Bu durum da Tablo:4’de gösterilmektedir (Akdiş;2004).

Tablo:4 Türkiye’de Reel Faiz Getirileri

Yıllar	A- Hazine Bonusu Faizleri (%)	B- Döviz Kurları (1\$/TL)	C- Döviz Kuru Değişimleri (%)	D- Fark (%) (A-C)
1990	54	2927	0,0	-
1991	81,4	5074	73,4	8,0
1992	88,2	8555	68,6	19,6
1993	87,5	14458	69,0	18,5
1994	152,4	38418	165,7	-13,3
1995	122,8	61054	58,9	63,9
1996	135,2	107505	76,1	59,1
1997	109,7	204750	90,5	19,2
1998	118,1	312720	52,7	65,4
1999	109,5	540098	72,7	36,8
2000	38,5	671765	24,4	14,1
2001	83,6	1439567	114,3	-30,7
2002	75,2	1634501	13,5	61,7

Kaynak: Akdiş; 2004

Tablodan da anlaşılacağı üzere; 1994 ve 2001 yılları dışında Türkiye’de döviz kuru değişimleri hazine bonusu faiz getirilerinin altında kalmış ve sahiplerine ortalama %8 ile %65 arasında getiriler sağlamıştır. Bu kazanç dünya ortalamalarının çok üstünde kalmaktadır. Bir de yıl içinde yapılan çeşitli hareketlerle elde edilen yüksek kazançlar söz konusudur (Akdiş;2004).

Sıcak paranın Türkiye serüvenini anlatmak bakımından çok çarpıcı olması nedeniyle Ankara Ticaret Odasının hayali bir spekülörün 1,5 yıllık kazancını hesapladığı bir örneğe aşağıda yer verilmiştir.²(Alantar;)

1 MİLYON DOLARIN 18 AYLIK TÜRKİYE ÖYKÜSÜ

-Eylül 2001’de 1 milyon dolar bozduruluyor ve paranın TL karşılığı olan 1 trilyon 590 milyar lira yıllık %65 faiz ile bankaya yatırılıyor. (Dolar kuru: 1.590.000 TL)

-18 ay sonra Nisan 2003’de ana para faizi ile birlikte 4 trilyon 100 milyar liraya yükseliyor. Bu para ile aynı gün, günün dolar kuru olan 1 milyon 590 bin liradan tekrar dolar alınıyor.

²ATO’nun 17.04.2003 ve 14.05.2003 tarihli basın açıklaması, (www.atonet.org)

- Alınan dolar miktarı: 2 milyon 578 bin dolar.
- 18 aylık net kar: 1 milyon 578 bin dolar
- Saatlik net kar: 122 dolar
- Günlük net kar: 2 bin 922 dolar
- Aylık net kar: 87 bin 670 dolar
- Getirisi: %157.8

Örnekten açık şekilde anlaşılacağı üzere dövizlerdeki yukarı yönlü hareket doğrudan spekülâtörün karının düşmesi sonucunu doğurur. Bu kadar kısa süre içinde elde edilen karın uzun vadeli yatırıma dönüştürülerek riske edilmesi düşünülemez. Spekülâtör er yada geç sermayesini ve karını transfer etmenin yollarını arayacaktır. Zira vergisiz gelerek bu denli yüksek kar edebildiği bir ekonomi ona istikrar ve uzun vadeli kar şansı tanımayacaktır. Sıcak paranın gerçeği ve karakteri tam olarak bu örnekte kendini göstermektedir(Alantar;)

Dünyada faiz oranları %2'ler düzeyinde, yabancı tahvillerin yıllık getirileri %2-2.5'ler seviyesinde iken, Türkiye'de reel faiz beklenen enflasyon ile hesaplandığında %15'ler seviyesindedir ve bu da uluslararası piyasalar açısından çok yüksek bir oranı temsil etmektedir (Gürlesel;2003). ATO'nun hazırladığı "Sıcak Para 2001 - 2003" raporuna göre, Türkiye sıcak para cenneti haline gelmiştir(ATO, 2003).

Türkiye'de döviz bir yatırım aracı olarak görülmekte ve halk tasarruflarının büyük bir kısmını döviz olarak tutmaktadır. Sadece Türkiye'de bankalar ve özel finans kurumlarının Türk Lirası karşılığı döviz ve efektif işlemlerine bakıldığında günlük ortalama 1.5 ile 1.9 milyar dolar arasında bir işlem hacmi olduğu görülmektedir (Tablo:5). Yastık altı amaçlı ve özel döviz bürolarında yapılan işlemlerin büyük bölümünün bu rakamların dışında olduğu düşünüldüğünde günlük bazda Türkiye'deki dövizli işlemlerin boyutu 2 milyar dolara ulaşmaktadır(Akdiş;2004).

Tablo:5 Türkiye'de Bankalar ve Özel Finans Kurumlarının Türk Lirası Karşılığı Döviz İşlem Hacimleri (Milyon \$)

Dönemler	Toplam (Döviz+Efektif)	Dönemler	Toplam (Döviz+Efektif)
2002/10	1.1	2003/4	1.7
2002/11	1.4	2003/5	1.5
2002/12	1.5	2003/6	1.8
2003/1	1.5	2003/7	1.7
2003/2	1.9	2003/8	1.5
2003/3	1.9	2003/9	1.8

Kaynak: Akdiş, 2004

Türk mali piyasalarının sıcak para girişlerine müsaite yapısı yanında, normal piyasaların da dolarize olmuş bir özellik göstermesi döviz işlemlerini azaltmak konusunda Türkiye'nin çaba göstermesini gerekli kılmaktadır(Akdiş;2004). Bu konuda döviz işlemleri üzerinden alınan tobin vergisi benzeri bir vergi Türkiye'de halen uygulanmaktadır. 1984'de KDV Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra büyük kısmı iptal edilen Gider Vergileri Kanunu'nun halen yürürlükte olan maddelerine göre, döviz alım satımları üzerinden %0.1 oranında Kambiyo Muameleleri Vergisi alınmaktadır(Saraçoğlu;2004).

Ülkemizde kayıt dışı işlemlerin boyutu ve parasal hareketlerin iz bırakmadan gerçekleşme kolaylığı dikkate alındığında, bu vergiden sağlanan yıllık hasılatın vergi potansiyelinin çok altında kaldığı ve halen "vergi almakta ısrar etmenin anlamlı olmadığı" bir düzeyde hasılat sağladığı bilinen bir gerçektir(Akdiş;2004). Türkiye'de aşırı dalgalı olan İMKB'deki işlemler üzerine de düşük oranlı bir işlem vergisi getirilmesi düşüncesi tartışılmış olmakla birlikte, halihazırda uygulanan bir işlem vergisi bulunmamaktadır(Yılmaz;2002).

Ancak ülkemizde 2000 yılının son aylarından itibaren yaşanan finansal kriz sırasında TSMF'ye devredilen bazı bankalar tarafından, mülkiyet değişikliği nedeniyle paniğe kapılarak mevduatını başka bankalara aktarmak isteyen müşterileri caydırmak ve mevduat kaçışını bir ölçüde engellemek amacıyla, başka bankalara yapılan EFT işlemlerinden %0,2-%0.3 gibi oranlarda daha önce alınmayan "EFT masrafı" tahakkuk ettirilmesi şeklinde, bir nevi cezalandırıcı işlem masrafı uygulaması yapılmıştır (Yılmaz,2002). Ancak tüm bu düzenlemelerin spekülâtif sıcak para akımlarını engellemek anlamında yeterli bir sevide olmadığı aşikardır.

Spekülâtif sıcak para akımlarına karşı önlem mahiyetinde Türkiye'de uygulanabilecek bir Tobin Vergisi aşağıda belirtilen özellikleri taşımalıdır(Saraçoğlu;2004);

*Yabancı sermaye girişini engellemek bakımından vergi, sadece sermaye çıkışlarından alınmalı, sermayenin yurt içine girişinden alınmamalıdır. Ancak bu sayede yabancı sermaye girişleri engellenmeden ani sıcak para çıkışları önlenir. Ayrıca vergi kısa vadeli işlemlerden alınmalı ve belli bir süre yurt içindeki bir

finansal araca bağlanan sermaye vergiden istisna tutulmalıdır. Diğer bir ifade ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları vergiden istisna tutulmalı veya oran %0 olmalıdır. Nitekim benzeri bir uygulama Malezya tarafından 1997 Asya Krizi sırasında kısa bir süre için uygulanmış ve başarı elde edilmiştir. Öte yandan spekülasyon amaçlı yatırımlar için süreye göre değişen oranlar uygulanmalıdır (Örneğin; 6 aya kadar olan portföy yatırımları için %0.1, 6 aydan uzun portföy yatırımları için %0.05, bir yıldan daha uzun portföy yatırımları için %0.02 ve 18 aydan daha uzun portföy yatırımları için %0 şeklinde). Bu sayede, spekülasyon amaçlı kısa vadeli yabancı sermaye cezalandırılırken, uzun vadeli yatırımlar teşvik edilmiş olmaktadır. Bu tür bir uygulama denetim açısından da kolaylık sağlar. Çünkü daha az vergi ödemeyi amaçlayan yabancı sermaye, ülkedeki kalış süresini ispatlamak isteyeceğinden giriş ve çıkış tarihleri ile ilgili belge düzenine dikkat edecektir.

*Vergiden kaçınma ve kaçırma eylemlerinin önünün kesilebilmesi verginin bütün işlemleri kapsayacak şekilde tasarlanması halinde mümkün olacaktır. Bu bağlamda her türlü türev işlem vergi kapsamına alınmalıdır.

*Ayrıca Bakanlar Kuruluna Anayasanın 73. maddesinde belirtilen yetki çerçevesinde vergi oranlarını belli bir oranda artırma yada azaltma yetkisi verilmelidir. Ancak bu sayede oluşabilecek bir dalgalanmada, sermaye çıkışının engellenmesi için anında müdahale imkanı elde edilecektir. Diğer yandan yurtiçi ve yurt dışı bankalar arası döviz işlemlerini denetleyecek bir bilgi işlem ağı kurulmalı ve TCMB veya BBK gibi bir organa tam yetki verilerek denetim sağlanmalıdır. Bu sayede yurda giriş yapan yabancı sermayenin yurt içinde ne kadar kaldığı takip edilebilecektir.

*Elde edilen vergi geliri kamu bütçesi dışında ayrı bir fonda toplanarak TCMB'nin rezervlerine eklenmeli ve kurun istikrarı için kullanılmalıdır. Bu sayede uluslararası kuruluşlar (WB, IMF gibi) ile diğer ülkelerin böyle bir vergi uygulaması nedeniyle doğabilecek tepkileri kısmen de olsa önlenilecektir.

5-Sonuç

Gerek dünyada gerekse ülkemizde belli aralıklarla yaşanan krizlerde sıcak para hareketlerinin etkisi yadsınmayacak bir düzeydedir. Belki krizlerin temel nedeni olmamakla birlikte yaşanan krizlerin derinleşme-

sine yol açan sıcak paranın ülke içine rahatça girip ani bir şekilde çıkışının engellenmesi bir zorunluluk olduğu artık kabul edilen bir gerçektir. Bu sebeple tobin vergisi gerek siyasetçiler gerekse iktisatçılar tarafından sıklıkla tartışılır hale gelmiştir. Özellikle belli teknik konularda yaşanacak sıkıntılara rağmen sözü geçen verginin uygulanmaması gibi durum söz konusu değildir. Spekülasyon amaçlı para akımlarının ülke ekonomileri üzerinde yarattığı tahribat dikkate alındığında vergiye karşı oluşan politik itirazlarında zamanla ortadan kalkacağı beklenilmektedir. Öyleki küreselleşmenin sorulanır hale geldiği bugün itibarıyla gerek ulusal hükümetler gerekse uluslararası kuruluşlar konuya daha fazla zaman ayırmak durumunda kalacaktır.

Ülkemiz açısından da geçmişte yaşanan krizlerin tekrarlanmaması bakımından tobin vergisi benzeri bir verginin uygulamaya geçirilmesi bugün itibarıyla sahip olunan vergileme sistemi çerçevesinde gereklilik arz etmektedir. Zira halen yürürlükte bulunan kambiyo işlemleri vergisi spekülasyon amaçlı para akımlarının önünü kesmekte yetersiz kalmaktadır. Uygulanacak tobin benzeri bir verginin uygulama şansı yüksek olacaktır. Kısa vadeli spekülasyon işlemleri üzerinden –ülkeden çıkış esnasında- alınacak düşük oranlı bir verginin doğrudan sermaye girişlerini engelleyeceği savıda yerinde bir iddia değildir. Tersine döviz kurlarının güvence altına alınması doğrudan sermaye yatırımlarının girişini engellemekten öte girişini teşvik edecektir.

KAYNAKÇA

- Akdiş, Muhammet, 2004 "Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerin Yol Açtığı Finansal Krizler ve Bu Krizleri Önlemede Kullanılabilecek Araçlar:Tobin Vergisi" Active Dergisi 2004, sayı 30

- <http://makdis.pamukkale.edu.tr/Mak21.htm> Erişim 20.01.2007

- Alantar, Doğan, ? "Sıcak Para Hareketleri ve Tobin Vergisi"

- <http://www.mtk.gov.tr/eserler/para.doc> Erişim 20.01.2007

- Arıkboğa, Aysel, 2001 "Tobin Vergisi Önerisi" İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Maliye Gencesi Say:7 Ekim, 2001

- Gökbel, Doğan, 2002, "Uluslararası Bir Vergi:Tobin Vergisi"

- <http://www.eso-es.net/kurumsal/yazi.asp?82> Erişim 21.01.2007

- **Kaplan, Ersin**, ? "Küreselleşme Sürecinde Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri ve Tobin Vergisi"

- http://www.akademiktisat.net/makaleler%5Ckuresellesme_sermaye_tobin_vergisi_kaplan.htm Erişim 20.01.2007

- **Saraçoğlu, Fatih-Şahan, Özgür**; 2004 "Tobin Vergisi ve Türkiyede Uygulanabilirliği" Sayıştay Dergisi Sayı:55 2004 <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der55m4.pdf> Erişim 20.01.2007

- **Sarıççek, Hasan**, ? "Tobin Vergisi"

- <http://www.verginet.net/StandartIcerik.aspx?ID=5284> Erişim 20.01.2007

- **Tuzcuoğlu, Kapusuzoğlu**, 2002, "Tobin Vergisi Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Yıkıcı Etkilerini Önlemede Bir Çözüm Olabilir mi" Vergi Dünyası Sayı:250 Haziran 2002

- **Yılmaz, Celali**, 2002 "Döviz Kuru İstikrarının Sağlanmasında Vergi Politikasından Yararlanılması:Tobin Vergisi" Active, Bankacılık ve Finans Dergisi, Mayıs-Haziran 2002 [http://bsy.marmara.edu.tr/TR/sempozyum_bildirileri/CELALI%20YILMAZ_182-201 .pdf](http://bsy.marmara.edu.tr/TR/sempozyum_bildirileri/CELALI%20YILMAZ_182-201.pdf) Erişim 20.01.2007

YARGI KARARLARI

&

ÖZELGELER

